

JAK TO POD GRUNWALDEM BYŁO

Pierwszy oddział krzyżacki, który przybył w 1231 r. nad dolną Wisłę, liczył... 7 rycerzy zakonnych. 180 lat później, 15 lipca 1410 r., pod Grunwaldem zginęło ich 203. A było ich wszystkich na polu bitwy raptem ok. 250 w blisko 20-tysięcznej armii państwa zakonnego. Jakże to odbiega od powszechnego wyobrażenia o krzyżackiej nawałnicy.

Zapewne mniej zorientowanych w realiach epoki późnego średniowiecza czeka przy lekturze tego wydania „Pomocnika Historycznego” wiele podobnych zaskoczeń. Bo też z jednej strony bitwa pod Grunwaldem to takie wydarzenie z przeszłości, które przeciętny Polak – zdawałoby się – dość dobrze zna ze szkolnych lekcji, z Sienkiewiczowskich „Krzyżaków”, z filmu Aleksandra Forda. Ale zna ją w postaci czarno-białej, łatwo zapadającej w pamięć kliszy: krzyżacy to prekursorzy niemieckiego rewizjonizmu; Litwini to niedźwiedziej postury mrukliwi osadnicy puszczańscy bez własnej myśli państwowej i wojskowej; a XV-wieczni Polacy to po sarmacku podkreślający węża obrońcy wartości chrześcijańskiej Europy przed zdradzieckimi rycerzami zakonnymi.

Taki obraz Grunwaldu to spuścizna zarówno XIX-wiecznego poruszenia patriotycznego, które obsługiwali – często w dobrej wierze – historycy, malarze i literaci, jak i XX-wiecznej propagandy – podobnie obsługiwanej.

Przypomnieliśmy te fakty przed 10 laty, gdy z okazji 600-lecia bitwy pod Grunwaldem szykowano się w Polsce do uroczystego, ogólnonarodowego jej upamiętnienia – od szczybla władzy centralnej do gminnej. Wydaliśmy na tę okoliczność „Pomocnik Historyczny”, by pokazać całą wielobarwność kontekstów, w jakich doszło do ostatniej wielkiej bitwy rycerskiej Europy. Po 10 latach ogół Polaków żyje tą wiktoria nadal. Niezmienną popularnością (z okresowymi pikami patriotyzmu) cieszą się coroczne rekonstrukcje bitwy na polach Grunwaldu. Na zmodernizowanym banknocie o nominale 100 zł widzimy – a jakże – portret króla Władysława II Jagiełły, a na odwrocie Orła Białego na tarczy herbowej z nagrobka króla, a pod nim hełm, płaszcz krzyżacki oraz dwa miecze nawiązujące do bitwy w 1410 r. (a w tle zarys zamku krzyżackiego w Malborku). Wznawiamy więc (przejrzany i uzupełniony) „Pomocnik” sprzed dekady. Po pierwsze – by wydarzenie sprzed 610 lat ponownie osadzić gruntownie w realiach epoki – temu poświęcony jest rozdział I. W następnym przedstawiamy, czym była, świeżo zrodzona, unia polsko-litewska, a czym państwo Zakonu Krzyżackiego nad Bałtykiem. Pokazujemy, ile w 300-letniej historii tego sąsiedztwa było konfliktów i wojen, a ile współpracy i wzajemnego oddziaływania. Rozdział III to opis tzw. wielkiej wojny z lat 1409–10 i samej bitwy pod Grunwaldem. Co było potem i jak zrodził się i funkcjonował mit wiktorii grunwaldzkiej, opisujemy w rozdziale IV. Do tego mnóstwo detali, map i ilustracji. Jak zwykle o pomoc poprosiliśmy fachowców różnych specjalności.

Życzymy owocnej i pouczającej lektury.

Jerzy Baczyński
Redaktor naczelny POLITYKI

Leszek Będkowski
Redaktor „Pomocników Historycznych”

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	3
Kalendarium.....	5

Epoka

Ostatnia wielka bitwa rycerskiej Europy.....	11
Jeździec w zbroi.....	18
Rycerz – portret psychologiczny.....	23
Z krzyżem i z mieczem.....	28
Tako rzecze.....	33
Pokój i rozejm.....	37

Konflikt

Korona Królestwa Polskiego.....	41
Nadciągająca Litwa.....	46
Krzyżacy nad Morzem Śródziemnym.....	50
Krzyżacy nad Bałtykiem.....	54
Mury komturów.....	60
Pelzający konflikt.....	66
Sąsiedztwo na dobre i złe.....	71
Bój o Bałtyk.....	77
Dyplomacja i propaganda.....	83

Bitwa

Rzemiosło wojenne.....	88
Wielka wojna (1).....	96
Pod Grunwaldem.....	102
Wielka wojna (2).....	107

Symbol

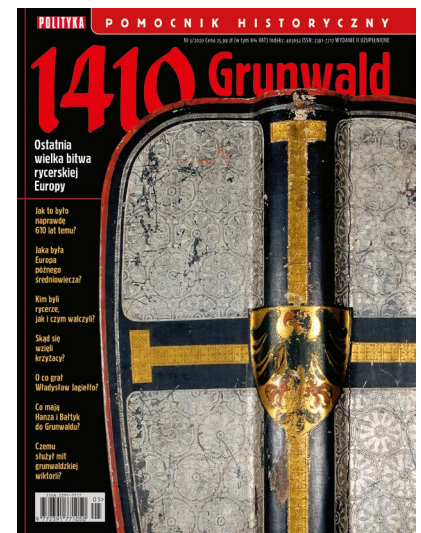
Polska i zakonna myśl polityczna.....	109
Sąd w Budzie.....	113
Sąsiedztwo po Grunwaldzie.....	115
Krzyżacy pod lupą badaczy.....	120
Pamięć i mity.....	123

Detale

Cesarstwo rzymskie w średniowieczu.....	12
Cesarze i papieże.....	13
Inwestytura.....	14
Feudalizm i stosunki lenne.....	17
Zawisza Czarny.....	20
Nauka zawodu.....	22
Poczet rycerzy.....	26
Krucjaty.....	28
Wojownik Pana Boga.....	30
Księstwo mazowieckie.....	55
Prusowie.....	55
Zakon Kawalerów Mieczowych i krzyżacy inflanccy.....	57
Niemiecka gałąź zakonu.....	58
Struktura zakonu i baliwaty.....	59
Ustronne gdanisko.....	62
Kronikarz Długosz.....	67
Hanza.....	72
Prawo chełmińskie.....	75
Koga i inne.....	80
Historia okrętów w pieczęciach.....	81
Rozbój morski.....	82
Korpus dyplomatyczny Jagiełły.....	84
Most Jagiełły.....	100
Zapomnij o tych scenach.....	104
Polacy w armii krzyżackiej.....	106
Sobór w Konstancji.....	111
Sąd w Lipnie.....	116
Tannenbergi dwa.....	124
Žalgiris, czyli Grunwald według Litwinów.....	126
Gdzie są nagie miecze.....	128

Mapy

Europa na przełomie XIV i XV w.	8
Krucjaty.....	28
Polska i Litwa na progu unii.....	45
Litwa przed unią.....	45
Prusowie.....	55
Państwo zakonne.....	56
Zamki krzyżackie.....	60
Kto o co gra?.....	69
Przez miedzę.....	73
Szlaki Hanzy.....	81
Kampania 1410 r.....	99
Fazy bitwy pod Grunwaldem.....	103–105
Państwo zakonne po II pokoju toruńskim.....	119

Na okładce: replika tarczy krzyżackiej z XV w.

POTY O AUTORACH

Anna Brzezińska – mediewistka i pisarka.

Roman Czaja – dr hab., historyk, prof. w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, wiceprezydent Międzynarodowej Komisji Historycznej do Badania Zakonu Niemieckiego.

Maciej Dymkowski – profesor emerytowany, psycholog, pracuje na Uniwersytecie SWPS, na II Wydziale Psychologii we Wrocławiu.

Krzysztof Gerlach – dr inż., Politechnika Gdańska, miłośnik i badacz historii żeglugi.

Krzysztof Kowalewski – historyk, dr, Instytut Sławistyki PAN.

Sławomir Leśniewski – adwokat, miłośnik i badacz historii, popularyzator wiedzy.

Aleksandra Porada – dr, socjolog, pracuje na Uniwersytecie SWPS we Wrocławiu, zajmuje się historią idei i psychologią historyczną.

Robert Rokicki – historyk sztuki, pierwszy sekretarz Ambasady RP w Wilnie w latach 2004–08.

Henryk Samsonowicz – profesor emerytowany, członek rzeczywisty PAN, wybitny mediewista, autor licznych prac z zakresu historii Polski.

Wiesław Sieradzan – prof. dr hab., historyk, mediewista, badacz dziejów kartografii, pracuje na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

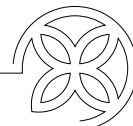
Marcin Skrobek – mediewista, historyk wojskowości.

Adam Szveda – dr hab., prof. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, historyk, zajmuje się m.in. dyplomacją średniowieczną i relacjami polsko-krzyżackimi.

Piotr Węcowski – mediewista, dr hab., Instytut Historyczny Uniwersytet Warszawski.

Oraz dziennikarze POLITYKI

Marek Henzler, Iwona Kochanowska, Tadeusz Zawadzki.

KALENDARIVM

Podajemy w nim wybrane daty, znaczące w historii Europy późnego średniowiecza, ważne w kontekście stosunków między Polską i Litwą a Zakonem Krzyżackim oraz dotyczące 300 lat tego sąsiedztwa i związanych z nim konfliktów.

- 1071** Zdobyć Jerozolimy przez Turków.
1088 Utworzenie Uniwersytetu Bolońskiego.
1095 27 listopada Papież Urban II wzywa do uwolnienia chrześcijan spod władzy islamu i zdobycia Ziemi Świętej.
1096–1099 I wyprawa krzyżowa.
1097 Zdobyć przez krzyżowców Edessy, utworzenie hrabstwa Edessy (dziś pogranicze Turcji i Iraku).
1098 Założenie Zakonu Rycerzy i Szpitalników Świętego Łazarza z Jerozolimy (łazarytów) – przez pierwsze 20 lat jako części Zakonu Joannitów.
 ♦ **28 czerwca** Po ośmiomiesięcznym oblężeniu krzyżowcy zdobywają Antiochię. Utworzenie hrabstwa Antiochii (dzisiejsza Turcja).
1099 Bractwo szpitala św. Jana Chrzciciela przekształcone w zakon rycerski – joannitów (zatwierdzony przez papieża w **1113**).
 ♦ **15 lipca** Zdobyć Jerozolimy. Ustanowienie Królestwa Jerozolimskiego – pierwszym władcą Gotfryd z Bouillon (zm. 1100), po jego śmierci pierwszym królem – jego brat Baldwin I z Boulogne.
1104 Krzyżowcy zdobywają Akkę.
1107 Bolesław III Krzywousty władcą Polski.
1109 Krzyżowcy zdobywają Trypolis i Bejrut. Powstanie hrabstwa Trypolisu.
1118 Powstanie Zakonu Ubogich Rycerzy Świątyni – templariuszy.
1130 Bernard z Clairvaux, filozof i teolog, ogłasza traktat „O poznawaniu Boga”.
1136 Utworzenie Republiki Nowogrodzkiej (istniała do **1478**).
1138 28 października Śmierć Bolesława Krzywoustego – początek rozbicia dzielnicowego Polski.
1144 Turecki bej Mosulu, Zengi, zdobywa Edessę (koniec hrabstwa w **1149**).
1145 Portugalscy żeglarze docierają do Zielonego Przylądka.
1147 Krucjata polabska, książę Obodrytów Niklot zadaje klęskę niemieckim krzyżowcom.
1147–1149 II wyprawa krzyżowa.
1187 4 lipca Sułtan Egiptu Saladin zadaje krzyżowcom klęskę w bitwie pod Hittin, zajmuje Jerozolimę i Akkę.
1189–1192 III wyprawa krzyżowa.
1191 Odbicie Akki. Akka stolicą Królestwa Jerozolimskiego.
 ♦ Powstanie Zakonu Krzyżackiego.
1200 Konrad I Mazowiecki księciem kujawsko-mazowieckim.
1202 Biskup Rygi Albert von Buxhövdén tworzy Zakon Kawalerów Mieczowych.
1202–1204 IV wyprawa krzyżowa.
1203–1204 Pierwsze i drugie zdobycie Konstantynopola przez krzyżowców.
1208 Czyngis-chan jednoczy plemiona mongolskie – początek podbojów.

Pieczęć templariuszy.

Dwaj rycerze na jednym koniu mieli symbolizować pokorę i ubóstwo zakonu.

Konrad Mazowiecki

- 1211** Król węgierski Andrzej II sprowadza krzyżaków do Siedmiogrodu.
 ♦ Lokacja Złotoryi – pierwsze miasto na ziemiach polskich na prawie magdeburskim.
1212 Krucjata dziecięca – część uczestników prawdopodobnie sprzedano w niewolę w Marsylii, do Ziemi Świętej nikt nie dotarł.
1215 15 lipca W Anglii król Jan bez Ziemi ustanawia Magna Charta (Wielką Kartę Swobód).
1217–1221 V wyprawa krzyżowa.
1222 Henryk I Brodaty nadaje krzyżakom wieś na Śląsku.
1222–1223 Wyprawy Konrada Mazowieckiego na Prusów.
1225 Wypędzenie krzyżaków z Węgier.
1226 Sprowadzenie krzyżaków do Polski.
1228 Formalne przekazanie Zakonowi Krzyżackiemu ziemi chełmińskiej.
1228–1229 Wyprawa krzyżowa cesarza rzymskiego Fryderyka II Hohenstaufa.
1229 Fryderyk II odzyskuje Jerozolimę i zostaje jej królem.
1230 Falszyfikat kruszwicki – rzekomy dokument Konrada Mazowieckiego nadania krzyżakom prawa do wieczystego użytkowania ziemi chełmińskiej.
1231 Papież Grzegorz IX rozszerza działalność inkwizycji na wszystkie kraje katolickie i wprowadza oficjalny urząd inkwizytora.
1233 Lokacja Chełmna i Torunia na prawie niemieckim. Jego odmiana przyjęta w Polsce nazwę prawa chełmińskiego.
1236 22 czerwca Klęska zakonu inflanckiego w bitwie z Zemgalami i Żmudzinami pod Szawłami.
1237 Inkorporacja zakonu inflanckiego do krzyżaków.
1240 Koniec podboju Rusi przez Mongołów (od **1236**).
1241 Najazd Mongołów na Polskę i Węgry – bitwa pod Legnicą (**9 kwietnia**).
1242 I powstanie pruskie, zakończone pokojem w Dzierzgoniu (**7 lutego 1249 r.**).
 ♦ **5 kwietnia** Klęska Zakonu Krzyżackiego w bitwie z Nowogrodzianami dowodzonej przez księcia Aleksandra Newskiego na jeziorze Pejpus.
1248 Klęska koalicji Prusów i Świętopelka, księcia gdańskiego w bitwie z krzyżakami pod Dzierzgoniem.
1248–1254 VI wyprawa krzyżowa.
1253 Koronacja Mendoga na pierwszego i jedynego króla Litwy.
1254 Układ w Raciążu zawarty przez Siemowita I Mazowieckiego i Daniela Halickiego z krzyżakami. Mazowsze uzyskuje prawa do 1/3 ziem jaćwieskich.
1255 Założenie Królewca (na miejscu pruskiej osady Tuwangste). Nazwa na cześć czeskiego króla Przemysła Ottokara II.

Rycerz krzyżacki Ludolf Koenig

- 1257** Utworzenie Sorbony – uniwersytetu w Paryżu.
- 1259** Najazd Tatarów, wspomaganych przez kontyngenty ruskie, litewskie i jaćwieskie, na ziemię krakowską i sandomierską.
- 1264 23 czerwca** Klęska Jaćwingów w bitwie pod Brańskiem kończąca odwetową wyprawę Bolesława Wstydlivego po najeździe na ziemię sandomierską.
- 1268** Zdobywanie Antiochii przez mamelukiego sułtana Egiptu Bajbarsa.
- 1270** VII wyprawa krzyżowa. Śmierć króla Francji Ludwika IX Świętego na skutek epidemii dżumy podczas oblężenia Tunisu.
- 1274** Rozpoczęcie budowy zamku w Malborku.
- 1283** Stłumienie przez krzyżaków II powstania plemion pruskich, koniec podboju Prus.
❖ Poddaje się Skomand – ostatni wódz plemienia Sudawów (odłam Jaćwingów).
- 1291 18 maja** Upadek Akki. Koniec łacińskich państw krzyżowych w Palestynie. Wielki mistrz Konrad von Feuchtwangen przenosi siedzibę Zakonu Krzyżackiego z Akki do Wenecji.
- 1295** Włoscy podróżnicy Niccolò, Maffeo i Marco Polo wracają z Chin do Wenecji.
- 1296 26 czerwca** Koronacja Przemysła II na króla Polski.
- 1307–1308** Oblężenie Gdańska przez Brandeburczyków.
- 1308 październik** Krzyżacy opanowują Gdańsk, a później całe Pomorze Gdańskie.
- 1309** Klemens V przenosi siedzibę papieża do Awinionu (początek tzw. niewoli awiniońskiej).
❖ Wielki mistrz Siegfried von Feuchtwangen przenosi siedzibę Zakonu Krzyżackiego do Malborka, który staje się jednocześnie stolicą państwa zakonu. Połączenie stanowisk wielkiego mistrza i mistrza krajowego w Prusach.
- 1314 18 marca** Jacques de Molay, ostatni wielki mistrz templariuszy, spalony na stosie po procesie ciągnącym się od **1307**.
- 1320 1 września** Zjednoczenie ziem polskich – Władysław I Łokietek królem.
- 1320–1321** Inowrocławsko-brzeski proces Polski z krzyżakami o odzyskanie Pomorza Gdańskiego.
- 1321** Sąd papieski w Inowrocławiu nakazuje zwrot Pomorza Gdańskiego Polsce.
- 1329** Krzyżacy zajmują ziemię dobrzyńską.
- 1331** Sojusz Jana Luksemburskiego z krzyżakami wymierzony w Polskę.
❖ **27 września** Bitwa pod Płowcami.
- 1332** Krzyżacy zdobywają Kujawy.
- 1333 2 marca** Śmierć Władysława Łokietka – królem Polski Kazimierz III Wielki (koronacja **25 kwietnia**).
- 1335 1 listopada** I zjazd wyszehradzki królów Polski (Kazimierz Wielki), Czech (Jan I Luksemburski) i Węgier (Karol Robert).
- 1337** Początek francusko-angielskiej wojny stuletniej (trwała do **1453**).
- 1339 15 września** Wyrok w polsko-krzyżackim procesie warszawskim.
- 1340** Litwini zajmują północną część księstwa halicko-włodzimierskiego. Początek 50-letniej wojny.
- 1343 8 lipca** Pokój kaliski, Kazimierz Wielki odzyskuje Kujawy i ziemię dobrzyńską.
- 1344** Przywilej Kazimierza Wielkiego dla Torunia.
- 1346 26 sierpnia** Bitwa pod Crécy – klęska wojsk francuskich zadana przez króla Anglii Edwarda III; w walce zginął Jan Luksemburski, król Czech.

Oblężenie Akki

Władysław Łokietek pod Płowcami

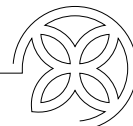
- 1347–1351** Epidemia dżumy – czarna śmierć.
- 1352 19 września** Bitwa pod Poitiers, drugie wielkie zwycięstwo Anglików w wojnie stuletniej.
- 1356** Miasta pruskie przystępują do Hanzy.
- 1356–1362** Statuty piotrkowskie (dla Wielkopolski).
- 1362** Statut wiślicki (dla Małopolski).
- 1364** Ufundowanie Akademii Krakowskiej przez Kazimierza Wielkiego.
- 1368** Wojna Hanzy z Danią.
- 1370 24 maja** Traktat w Stralsundzie, koniec wojny duńsko-hanzeatyckiej.
- 1370 5 listopada** Śmierć Kazimierza Wielkiego. Królem Polski Ludwik Andegaweński/Węgierski (koronacja **17 listopada**).
- 1372** Ludwik I Węgierski rzeka się praw do Śląska.
- 1374 17 września** Przywilej koszycki dla szlachty polskiej, zapewnienie tronu polskiego jednej z córek Ludwika Węgierskiego.
- 1377** Grzegorz XI przenosi siedzibę papieża z powrotem do Rzymu.
- 1378 7–8 kwietnia** Konklawe po śmierci Grzegorza XI wybiera na urząd Urbana VI.
❖ **20 września** Drugie konklawe wybiera papieża Klemensa VII – początek wielkiej schizmy zachodniej.
- 1381–1384** Litewska wojna domowa między Witoldem a wielkim księciem Jagiełłą.
- 1382 4 sierpnia** Ugoda ostrowska: Witold wielkim księciem, Jagiełło najwyższym księciem Litwy.
- 1384 16 października** Jadwiga Andegawenka królem Polski.
- 1386 15 lutego** Chrzest Jagiełły – przyjmuje imię Władysław.
- 1386 14 sierpnia** Unia polsko-litewska w Krewie.
- 1387** Jadwiga na czele wyprawy wojennej przyłącza Ruś Halicką do Polski.
- 1389–1382** II litewska wojna domowa między Witoldem wspieranym przez krzyżaków a królem Polski Jagiełłą.
- 1394** Bracia witalijscy (piraci bałtyccy) zajmują Gotlandię.
- 1396 18 lutego** Ślub Władysława II Jagiełły i Jadwigi. Władysław królem Polski (koronacja **4 marca**).
- 1397** Nieudany zjazd w Inowrocławiu – Jadwiga negocjuje z Konradem von Jungingen zwrot ziemi dobrzyńskiej.
❖ **24 lutego** Utworzenie Towarzystwa Jaszczurczego – stowarzyszenia mieszczan z państwa zakonnego.
❖ **20 lipca** Unia kalmarska – Dania, Szwecja i Norwegia pod wspólnym berłem.
- 1398** III Wyprawa Konrada von Jungingen na Gotlandię.
❖ **12 października** Pokój na wyspie Salin. W zamian za Żmudź Witold uzyskuje od krzyżaków zapewnienie o zaprzestaniu najazdów na Litwę.
- 1399 12(16) sierpnia** Klęska wojsk litewsko-ruskich pod wodzą Witolda w bitwie ze Złotą Ordą nad Worskłą.
- 1400** Odnowienie przez Jagiełłę krakowskiego uniwersytetu.
- 1401** Polsko-litewska unia wileńsko-radomska, dożywotnie rządy Witolda na Litwie.
- 1401–1402** Bunt księcia litewskiego Świdrygiełły i najazd krzyżacki na Litwę (zakończony pokojem w Raciążku).
- 1402** Odkrycie Wysp Kanaryjskich przez żeglarzy z Kastylii.

Domniemany portret Władysława Jagiełły

Wielki mistrz krzyżacki Ulrich von Jungingen

- 1404** Pokój polsko-litewsko-krzyżacki w Raciążku; Polska uzyskała prawo wykupu ziemi dobrzyńskiej; potwierdzenie pozostania Żmudzi przy zakonie.
- 1409 wiosna** Powstanie na Żmudzi.
 ♦ **10 sierpnia** Odezwa Jagiełły do władców europejskich w sprawie konfliktu z krzyżakami.
 ♦ **sierpień** Krzyżacy zajmują ziemię dobrzyńską i najeżdżają Kujawy i Wielkopolskę. Początek wielkiej wojny.
- 1409–1410** Poselstwo Jarosława z Iwna do Francji i Anglii rozpoczyna akcję dyplomatyczną Polski w sprawie konfliktu z krzyżakami.
- 1410 23 stycznia** List mediacyjny papieża Aleksandra V.
 ♦ **8 lutego** Arbitraż praski króla Czech Wacława IV.
 ♦ **15 lipca** Bitwa pod Grunwaldem.
- 1411** Ścięcie w Grudziądzu Mikołaja z Ryńska, współzałożyciela Towarzystwa Jaszczurczego.
 ♦ Pierwszy zjazd przedstawicieli miast pruskich w Elblągu.
- 1412** Powołanie pierwszej rady krajowej przedstawicieli miast i rycerstwa państwa zakonnego.
 ♦ **24 sierpnia** W Budzie wyrok polubowny cesarza Zygmunta Luksemburskiego w sporze polsko-litewsko-krzyżackim.
- 1413** Odmowa, pod Lidzbarkiem, przez oddziały wojskowe armii krzyżackiej udziału w napaści na Polskę. Usunięcie Henryka von Plauen z urzędu wielkiego mistrza.
 ♦ **5 kwietnia** Sąd w Lipnie przed Benedyktem Makraiem, któremu Zygmunt Luksemburski powierzył misję egzekucji wyroku budzińskiego.
- 1413 2 października** Unia horodelska pomiędzy Polską a Litwą.
- 1414 1 lutego** I pokój toruński.
 ♦ **15 lipca** Wypowiedzenie wojny zakonowi (tzw. wojna głodowa)
 ♦ **7 października** Rozejm w Brodnicy, koniec wojny głodowej.
- 1414–1418** Sobór w Konstancji.
- 1415 4 maja** Wyklęcie przez sobór Johna Wyclifa.
 ♦ **6 lipca** Spalenie na stosie Jana Husa.
 ♦ **25 października** Bitwa pod Azincourt – trzecia wielka przegrana Francuzów w wojnie stuletniej.
- 1417 11 listopada** Wybór papieża Marcina V – koniec wielkiej schizmy zachodniej.
- 1419** Początek religijnych wojen husyckich.
 ♦ **lipiec** Wyprawa wojsk polsko-litewskich na Prusy.
 ♦ **19 lipca** W Czerwińsku przymierze państw unii kalmarskiej z unią polsko-litewską.
- 1420 maj** Joanna d'Arc prowadzi Francuzów do zdobycia Orléanu.
 ♦ **14 lipca** Bitwa na Witkowiej Górze – porażka pierwszej krucjaty antyhusyckiej.
- 1421** Przymierze Polski z elektorem brandenburskim Fryderykiem I Hohenzollernem.
- 1422 lipiec** Rozpoczęcie wojny z zakonem, tzw. wojna golubska.
 ♦ **27 września** Koniec wojny golubskiej, pokój mełneński.
- 1427** V Synod prowincjonalny w Elblągu, krytyka sytuacji w państwie zakonnym.
- 1431 31 maja** Po procesie przed angielskim sądem Joanna d'Arc spalona na stosie.
 ♦ **19 czerwca** Przymierze wielkiego mistrza Pawła Russdorfera ze Świdrygiełłą; najazd krzyżaków

Bitwa pod Grunwaldem

Wielki mistrz Henryk von Plauen

na ziemię dobrzyńską, Kujawy i Krajnę – początek wojny polsko-krzyżackiej.

1431–1435 Wojna polsko-krzyżacka.

1432 Powołanie w państwie zakonnym tajnej rady z przedstawicieli rycerstwa (Hans von Baysen). Miasta odmówiły udziału.

♦ **lipiec** Sojusz polsko-husycki w Pabianicach.

1433 Wyprawa polsko-czesko-pomorska na krzyżacką Nową Marchię i Pomorze Gdańskie.

1434 24 stycznia W Elblągu wręczenie przez stany pruskie wielkiemu mistrzowi 40 skarg.

1435 31 grudnia Wieczysty pokój brzeski, zaprzysiężony również przez przedstawicieli stanów pruskich w Brześciu Kujawskim. Koniec wojny 1431–1435.

1439 4 lutego Stany pruskie na zjeździe w Elblągu odrzucają możliwość zerwania pokoju z Polską.

1440 14 marca W Kwidzynie powstanie Związku Pruskiego.

1441 25 czerwca W Elblągu pierwszy zjazd sądowy stanów pruskich; uzyskują one prawo głosu.

1444 10 listopada Klęska wojsk koalicji węgiersko-polsko-wołoskiej w bitwie z Turkami pod Warną, śmierć Władysława III Warneńczyka – króla Polski (od **1434**) i Węgier (od **1440**).

1447 25 czerwca Kazimierz IV Jagiellończyk królem Polski (wielkim księciem Litwy od **1440**).

1448 Jan Gutenberg zakłada drukarnię w Moguncji.

1453 Upadek Konstantynopola.

1454 4 lutego Związek Pruski wypowiada posłuszeństwo władzy zakonu.

♦ **6 lutego** Atak wojsk Związku Pruskiego na zamki krzyżackie.

♦ **6 marca** Król Kazimierz Jagiellończyk przyjmuje w Krakowie delegację stanów pruskich, akt inkorporacji Prus do Polski; początek wojny trzynastoletniej.

♦ **11 listopada** Statuty nieszawskie Kazimierza IV Jagiellończyka dla szlachty poszczególnych ziem Polski.

1466 19 października II pokój toruński, koniec wojny trzynastoletniej.

1479 Unia Kastylii i Aragonii.

1488 Portugalski żeglarz Bartolomeu Dias opływa Przylądek Burz na południowym krańcu Afryki.

1492 Pierwsza wyprawa Krzysztofa Kolumba – odkrycie Ameryki.

♦ **7 czerwca** Śmierć Kazimierza Jagiellończyka, królem Polski jego syn Jan Olbracht (koronacja **23 września**).

1519–1521 Ostatnia wojna polsko-krzyżacka, zwana pruską. Mikołaj Kopernik fortyfikuje Olsztyn.

1525 9 kwietnia Traktat krakowski – koniec wojny pruskiej, sekularyzacja pruskiej gałęzi Zakonu Krzyżackiego, powstanie świeckiego księstwa pruskiego.

♦ **10 kwietnia** Książę Albrecht Hohenzollern w obecności przedstawicieli stanów pruskich składa hołd lenny królowi Zygmunutowi I Staremu.

1561 Sekularyzacja inflanckiej gałęzi Zakonu Krzyżackiego – Gotthard Kettler księciem Kurlandii i Semigalii.

1897–1900 Publikacja w „Tygodniku Ilustrowanym” odcinkowej powieści Henryka Sienkiewicza „Krzyżacy”. Wyd. książkowe – 1900 r.

1910 15 lipca Odsłonięcie pomnika Grunwaldzkiego w Krakowie w 500-lecie bitwy.

1960 15 lipca Premiera filmu Aleksandra Forda „Krzyżacy” w 550 rocznicę bitwy.

Oblężenie Malborka

Hołd pruski

 Kalendarium opracował Tadeusz Zawadzki

RYCERSKI КОПЪПЕПЪ

Europa na przełomie XIV i XV w.

- Granice Cesarstwa Rzymskiego
- Granice innych suwerennych państw (w tym księstw ruskich, pomimo ich nominalnej zależności od Złotej Ordy)
- Granice terytoriów zależnych (jeśli zawierają się w granicach kraju wyższej kategorii oznaczają trwałe, autonomiczne jednostki polityczne, jak „państwa” Rzeszy Niemieckiej czy większe lenna Królestwa Polskiego; jeśli znajdują się na zewnątrz, oznaczają ziemie popadające w czasową zależność od jednego lub kilku sąsiadów)
- Jednolity kolor granicy wewnętrznej oznacza różne kraje rządzone przez jednego władcę lub jedną dynastię
- Dobra kościelne w Rzeszy
- Obszary zajmowane przez małe, liczne, względnie niezależne władztwa feudalne lub plemienne

O MAPACH UWAG KILKA

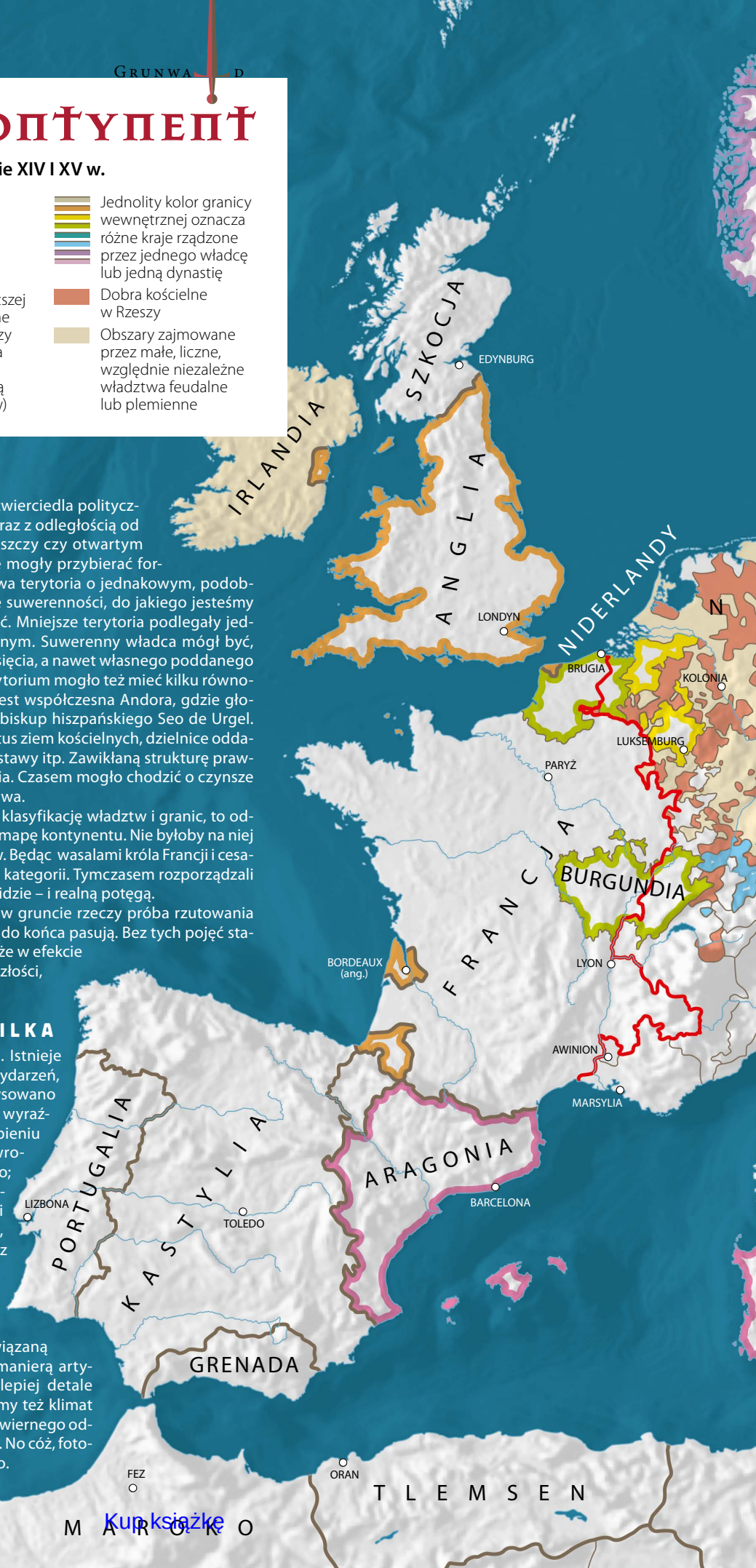
Żadna mapa średniowiecznej Europy nie odzwierciedla politycznej rzeczywistości w sposób ścisły. Władza wraz z odległością od centrum słabła, by wygasać w bezludnej puszczy czy otwartym stepie. Na obszarach zamieszkałych granice mogły przybierać formy linearne, ale tylko z rzadka rozdzielały dwa terytoria o jednakowym, podobnym dzisiejszym państwowym, statusie. Pojęcie suwerenności, do jakiego jesteśmy przyzwyczajeni, zaczynało dopiero kielkować. Mniejsze terytoria podlegały jednostkom wyższego rzędu, a te zwykle kolejnym. Suwerenny władca mógł być, z części swych dóbr, lennikiem sąsiedniego księcia, a nawet własnego poddanego (patrz „Feudalizm i stosunki lenne”, s. 17). Terytorium mogło też mieć kilku równorzędnych panów. Reliktem tych stosunków jest współczesna Andora, gdzie głównymi państwami są wspólnie prezydent Francji i biskup hiszpańskiego Seo de Urgel. Trzeba jeszcze uwzględnić autonomiczny status ziem kościelnych, dzielnice oddawane juniorom, zabezpieczenia posagów, zastawy itp. Zawikłaną strukturę prawną komplikowały dodatkowo liczne roszczenia. Czasem mogło chodzić o czynsze z pojedynczego młyna, ale też i o całe królestwa.

Nawet gdyby udało się stworzyć jednorodną klasyfikację władztw i granic, to odtworzyłibyśmy tylko prawną, a nie polityczną mapę kontynentu. Nie byłoby na niej miejsca choćby dla „państwa” Burgundczyków. Będąc wasalami króla Francji i cesarza, nie mogliby znaleźć się z nimi w tej samej kategorii. Tymczasem rozporządzali nie mniejszym budżetem i armią, a co za tym idzie – i realną potęgą.

Mapa polityczna średniowiecznej Europy to w gruncie rzeczy próba rzutowania współczesnych pojęć w czasie, do których nie do końca pasują. Bez tych pojęć stajemy jednak bezradni. Trzeba więc pamiętać, że w efekcie otrzymujemy tylko pewną interpretację przeszłości, a nie jej wierny obraz.

O ILUSTRACJACH UWAG KILKA

Podobne uwagi należy odnieść do ilustracji. Istnieje bogata ikonografia dotycząca opisywanych wydarzeń, ale sporządzona w XIX i XX w. Nie dość, że rysowano lub malowano w manierze epoki, to często z wyraźnym zamiarem propagandowym: ku pokrzepieniu serc lub w celu pognębienia aktualnego wroga. XIX w. to stulecie poruszenia narodowego; Hohenzollernowie szukają pruskiej tożsamości, zniewoleni Polacy karmią się opowieściami o świetnej przeszłości Rzeczypospolitej, Litwini, Czesi, Ukraińcy, Włosi – odtwarzają lub wręcz tworzą języki narodowe, szukają korzeni itp. Sięgaliśmy po takie ilustracje w ostateczności, z wyraźnym zaznaczeniem kontekstu. Szukaliśmy natomiast miniatur z XIV–XV w. Tu z kolei trafiamy na inną przeszkodę, związaną z możliwościami technicznymi, kunsztem i manierą artystyczną ilustratorów. Poznajemy zapewne lepiej detale dotyczące np. strojów, uzbrojenia itp.; czujemy też klimat epoki. Nie powinniśmy jednak spodziewać się wiernego oddania np. rysów twarzy lub charakteru postaci. No cóż, fotografów i filmowców pod Grunwaldem nie było.

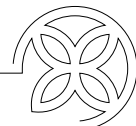

Epoka

To była na pewno największa bitwa polska w czasach średniowiecza i jedna z największych w dziejach rycerskiej Europy. Wyniknęła z zachodzących na kontynencie zmian, sama się do nich przyczyniając.

HENRYK SAMSONOWICZ

CZARNA ŚMIERĆ. Wiek XIV nie zapisał się dobrze w dziejach Europy. Można powiedzieć, że jej ziemie odwiedzili wszyscy czterej jeźdźcy Apokalipsy: powietrze (morowe, zaraza), głód, ogień i wojna – tak plastycznie ukazani przez Albrechta Dürera – galopujący przez wiele krajów kontynentu. Niektóre z nich musiały czekać przez kolejne stulecia, by nadrobione zostały ubytki demograficzne, a dotychczasowy porządek życia społecznego, oparty na idei rycerskiej (art. s. 18), zasadach lennych (s. 17) miał już podczas tej „jesieni średniowiecza” odchodzić na stałe do lamusa.

Plagi Apokalipsy spowodowane były zapewne wielkim kryzysem ówczesnej gospodarki, któremu towarzyszyły coraz liczniejsze konflikty polityczne i ideologiczne. Spadły przede wszystkim na państwa gęściej zaludnione, na wielkie miasta, ośrodki leżące na uczęszczanych szlakach komunikacyjnych. Mniej dotkliwie dawały się odczuć w rejonach dotychczas peryferyjnych, wśród których znajdowała się Polska. W Niemczech, w Anglii, we Francji ubożeli właściciele ziemscy, którzy ratowali dochody poprzez podnoszenie obciążeń ludności chłopskiej i poprzez najbardziej oczywiste dla rycerzy działania – wyprawy wojenne dla zdobycia ziemi i łupów. Oba te działania prowadziły – jak zawsze w dziejach – jedynie do pogłębiania kryzysu, do wzrostu napięcia społecznych.

Być może te przyczyny, być może pojawiające się symptomy zmian klimatycznych potęgujących kłopoty użytkowników ziemi, a na pewno wzrost ludności wielkich miast, liczących niekiedy ponad 100 tys. mieszkańców, żyjących w warunkach urągających higienie, spowodowały wielką epidemię tzw. czarnej śmierci (dżumy?), która w połowie stulecia pochłonęła blisko 30 proc. populacji kontynentu. Nie tylko ziem najgęściej zaludnionych – Francji, Włoch, Anglii, lecz także Norwegii czy Rusi Kijowskiej.

KRYZYS CESARSTWA I KOŚCIOŁA. Czarna śmierć zbierała swe żniwo wybiórczo, oszczędzając niektóre kraje, m.in. Polskę, które stawały się ziemią obiecaną dla wielu ludzi poszukujących bardziej sprzyjających warunków do życia. Destabilizację kontynentu bowiem pogłębiały stale toczone wojny. Wojna stuletnia między Anglią i Francją, wojny o tron cesarski między wielkimi rodami Rzeszy Niemieckiej. Szło z nimi w parze kolejne zjawisko charakteryzujące te niespokojne czasy – aktywność grup społecznych wyłamujących się z dotychczasowego porządku. Chłopi w Szwajcarii, mieszczanie we Flandrii „wybijali się na niepodległość”, rozbijając rycerskie hufce swych terytorialnych władców.

Ostatnia Wielka Bitwa Rycerskiej Europy

Coraz większą rolę zaczynały w tych warunkach odgrywać do niedawna drugorzędne organizmy państwowe – Węgry, Polska, Czechy, Serbia i największy nowy twór polityczny – Litwa. W Europie zawsze istniały dwie sprzeczne tendencje: dążenie do uniwersalizmu i do uzyskania samodzielności w ramach własnej tradycji i własnego prawa. Pojawianie się nowych jednostek państwowych szło w parze ze wzrostem wykształcenia ich elit politycznych, z walką o określenie ich własnej tożsamości, o zbudowanie własnej hierarchii świeckiej i kościelnej.

Sprzyjało tym tendencjom nie tylko osłabienie ówczesnego cesarstwa rzymskiego, lecz także wielki kryzys Kościoła rzymskiego, widoczny poprzez przeniesienie siedziby papieża do Awinionu i następnie – wielką schizmę zachodnią i pojawienie się dwóch, a później także trzech papieży konkurujących o władzę. Także np. koncepcje Johna Wyklefa czy nieco później Jana Husa rozsadzały jedność Kościoła rzymskiego.

PREMIA DLA WSCHODNIEJ EUROPY. Oczywiście nawet w czasach najgorszych pojawiają się przykłady korzystnych zmian. W XIV w. coraz liczniej powstają uniwersytety, ośrodki nauki i wysokiej edukacji (art. s. 33), rozwijają się szkoły parafialne, samorządy w miastach i we wsiach, pierwsze zwiastuny społeczeństwa obywatelskiego. Nie ulega wątpliwości, że ciężkie czasy dla zachodu Europy okazały się korzystne dla środkowo-wschodnich ziem kontynentu. Rzadko zdarzało się, by władcy sąsiadujących ze sobą państw w tym samym okresie przechodzili do historii z najlepszymi ocenami potomnych. Panowanie Kazimierza Wielkiego w Polsce szło w parze z władaniem Ludwika Wielkiego (u nas tylko Węgierskiego), Karola IV – Ojca Czech, cara Duszana – twórcy wielkiej Serbii, Olgierda na Litwie i znakomitego wielkiego mistrza krzyżackiego Winrycha von Kniprode. Awans krajów położonych między Bałtykiem i Adriatykiem, dorzeczem Wołgi i Lasem Czeskim miał miejsce właśnie w czasach kryzysu zachodniej Europy i zniszczeń na wschodzie kontynentu spowodowanych najazdami mongolskimi.

WIKTORIA GRUNWALDZKA. Wydaje się, że czasy, w których Polska zaczęła wkraczać w swój najlepszy okres, nie są nadmiernie eksponowane w naszej pamięci zbiorowej. Nasze dzieje, widziane przez pryzmat popularnych ujęć, tradycji, częściowo także podręczników szkolnych, stanowią serie bitew (które wygraliśmy) i wojen (najczęściej przegranych). Miały one pokazywać chlubne karty naszej historii, wytrwałość Polaków w czasach upadku lub niebytu państwa. Wyrażały po-

NA STRONIE
SĄSIEDNIEJ

„Czterej jeźdźcy Apokalipsy”, drzeworyt Albrechta Dürera (1471–1528). Artysta ubrał jeźdźców w stroje ze swojej epoki, ale alegorię można odnieść do Europy późnego średniowiecza.